

สุภาสิตพระร่วง: การศึกษาแง่ประวัติศาสตร์

The historical study of Suphasit Phraruang

โชษิตา มณีใส

Chosita Maneesai

บทคัดย่อ

สุภาสิตพระร่วง เป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักและสนใจศึกษากันมานานในฐานะวรรณคดีสุโขทัย แต่ปัจจุบันนักวิชาการบางคนมีความเห็นว่าควรจัดวรรณคดีเรื่องนี้เป็นวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะตัวบทที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายเป็นผลงานในสมัยรัตนโกสินทร์ บทความนี้ประสงค์จะชี้ให้เห็นว่า ในการศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้เชิงประวัติ ควรพิจารณาประเด็นที่มาและยุคสมัยที่แต่งโดยแยกจากตัวบทเพื่อมิให้เกิดความสับสน เพราะจากการศึกษาทรรชนะของนักวรรณคดีสำคัญต่างๆ ของไทย ตลอดจนหลักฐานด้านเนื้อหา ทำให้ได้ข้อสรุปว่าวรรณคดีเรื่องนี้น่าจะมีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่ตัวบทได้รับการพัฒนาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อมีการนำไปจารึก หากพิจารณาด้วยแนวทางดังกล่าว วรรณคดีเรื่องนี้ยังคงนับได้ว่าเป็นวรรณคดีสุโขทัยโดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงข้อมูลทางประวัติวรรณคดีไทยเกี่ยวกับยุคสมัยที่แต่ง ส่วนตัวบทซึ่งเอื้อต่อการตีความและอาจนำไปใช้เป็นประโยชน์ได้ทุกยุคทุกสมัยเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วรรณคดีเรื่องนี้ดำรงคุณค่าเป็นที่ประจักษ์ตลอดมาอย่างไม่เปลี่ยนแปลง

คำสำคัญ: สุภาสิตพระร่วง การศึกษาแง่ประวัติ

Abstract

Suphasit Phraruang has been widely studied and is well-known as an important form of Sukhothai didactic literature. However, some literature experts argue that this literary work belongs to the Rattana Kosin era, as the well-known

text is improved in the early Rattana Kosin era. This article aims to propose that there are two significant aspects that should be considered separately in discussing the work: the text and its background. It is the thesis here that *Suphasit Phraruang* should be categorized as part of the Sukhothai literature—to emphasize only the recent textual aspects causes confusion and disputation. The study of its background reveals that *Suphasit Phraruang* stems from the Sukhothai era and that the text has devolved to its current state during the Rattana Khosin era.

Key words: Suphasit Phraruang, historical study

สุภาสิตพระร่วง เป็นวรรณคดีคำสอนที่ทรงคุณค่าจึงเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมมานาน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการศึกษา *สุภาสิตพระร่วง* อย่างละเอียดและกว้างขวาง ทั้งด้านประวัติความเป็นมา ผู้แต่ง ยุคสมัย เนื้อหา และคุณค่าด้านต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวรรณคดีเรื่องนี้ ขณะเดียวกันก็ได้ช่วยเพิ่มพูนความรู้และความประจักษ์คุณค่าของวรรณคดีเรื่องนี้ให้มากยิ่งขึ้น

ด้านประวัติความเป็นมา ผู้แต่ง และยุคสมัยที่แต่งวรรณคดีเรื่องนี้มีประเด็นถกเถียงที่น่าสนใจ เนื่องจาก*สุภาสิตพระร่วง* เป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่มีปัญหาความไม่ชัดเจนด้านผู้แต่งและยุคสมัยที่แต่ง ทำให้ให้นักวรรณคดีทั้งอดีตและปัจจุบันพยายามที่จะศึกษาคำตอบ หนังสือประวัติวรรณคดีไทยกำหนดให้ *สุภาสิตพระร่วง* เป็นวรรณคดีสมัยสุโขทัย ด้วยเหตุที่มีคำเรียกกษัตริย์สุโขทัยกำกับอยู่ เช่นเดียวกับเรื่อง *นางนพมาศ* ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระร่วง แต่เมื่อภายหลังมีการศึกษาจนได้ข้อสรุปใหม่ว่าเรื่อง *นางนพมาศ* น่าจะแต่งในสมัยรัตนโกสินทร์ ทำให้ *สุภาสิตพระร่วง* ถูกหันมาเพ่งเล็งและตั้งคำถามเกี่ยวกับยุคสมัยที่แต่งด้วย นักวิชาการปัจจุบันส่วนหนึ่งพิจารณาเห็นว่าแท้จริงแล้ววรรณคดีเรื่องนี้ควรจัดเป็นวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งหมายความว่าต้องเปลี่ยนแปลงข้อมูลทางประวัติวรรณคดีใหม่

แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า *สุภาสิตพระร่วง* เป็นวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์จริงหรือ

สุภาสิตพระร่วง มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า *สุภาสิตบัณฑิตพระร่วง* บางฉบับเขียนเป็น *ประดิษฐ์พระร่วง* อันเป็นชื่อที่พ้องกับ *โคลงประดิษฐ์พระร่วง* วรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งในสมัยอยุธยาตอนปลาย

คำว่า พระร่วง ที่กำกับชื่อเรื่องอยู่ทำให้เชื่อกันว่าสุภาสิตนี้เป็นถ้อยคำสอนของ กษัตริย์สุโขทัยพระองค์หนึ่ง ดังถ้อยคำขึ้นต้นด้วยทหหลายฉบับว่า

ปางสมเด็จพระร่วงเจ้า	เผ้าแผ่นภพสุโขทัย
มลักเห็นในนาคต	จึงผายพจนประภาษ
เป็นอนุสาสนกถา	สอนคนานรชน
	(ร้ายสุภาสิตพระร่วงฉบับจารึก)
พ่อขุนนามร่วงเจ้า	จอมไอ สวรรย์แส
ครอบเขตสุโขทัย	อคร้าว
พระหวังประโยชน์ใน	นรชาติ สยามแล
ประดิษฐ์ภาสิตนำ	นอบน้อมมโนมาลัย

(โคลงสุภาสิตพระร่วง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6)

อย่างไรก็ดี ยังไม่อาจทราบได้แน่ว่า พระร่วงที่กล่าวถึงในสุภาสิต เป็นกษัตริย์สุโขทัยองค์ใด เนื่องจากคนทั้งหลายเรียกกษัตริย์ในราชวงศ์นี้ว่า พระร่วง ทุกพระองค์ตามนามวงศ์อันสืบมาแต่พระร่วง ผู้ซึ่งปรากฏในตำนาน *พงศาวดารเหนือ* ว่าเป็นหัวหน้าไทยให้เป็นอิสระพ้นจากอำนาจขอม และเป็นผู้ประดิษฐานราชวงศ์ครองกรุงสุโขทัย

พิจารณาจากถ้อยคำง่าย ๆ ที่แม้คนในสมัยปัจจุบันก็อ่านเข้าใจได้ตลอด ทั้งยังอยู่ในรูปแบบร้อยกรองที่เรียบร้อยเข้าแบบแผนเป็นอันดี ทำให้เกิดข้อสงสัยเกี่ยวกับเรื่องผู้แต่งและสมัยที่แต่งว่าวรรณคดีเรื่องนี้เป็นที่สนใจว่าเป็นผลงานสมัยสุโขทัยหรือไม่ และเป็นผลงานของผู้ใด ซึ่งนักวรรณคดีมีความเห็นต่างกันดังนี้

1. *สุภาสิตพระร่วง* เป็นพระราชนิพนธ์ของกษัตริย์สุโขทัยพระองค์หนึ่ง คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช หรือ พระมหาธรรมราชาลิไทย

พระวรวงศ์วิสิฐ (2496) มีความเห็นเกี่ยวกับผู้แต่งและสมัยที่แต่ง *สุภาสิตพระร่วง* ว่า เมื่อพิจารณาตามเหตุผลและหลักฐานต่างๆ ตลอดจนการเปรียบเทียบด้านภาษากับ

ศิลาจารึกหลักที่ 1 เชื่อว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงพระราชนิพนธ์ *สุภาสิตพระร่วง* เนื่องจากพ่อขุนพระองค์นี้มีพระราชประสงค์ให้พลเมืองเป็นคนดี ประทับแท่น มั่นคงศิลาสั่งสอนประชาชน ในแง่ลีลาภาษา*สุภาสิตพระร่วง*ก็ใช้ถ้อยคำง่าย ๆ สั้น ๆ กินความมาก เทียบได้กับภาษาในศิลาจารึกหลักที่ 1 *สุภาสิต*ซึ่งมาแต่การสั่งสอนของพระองค์ก็ได้รับการจดจำต่อมา และมีกวีรุ่นหลังแต่งเป็นข้อสอนใช้ถ้อยคำไทย ๆ ไม่เจือปนภาษาบาลีสันสกฤต

ธนิต อยุธยา (2505) ได้สืบทอดแนวความคิดนี้และอธิบายขยายความไว้ในคำนำหนังสือ*สุภาสิตพระร่วง* ฉบับพิมพ์เป็นที่ระลึกในวันสถาปนากรมศิลปากร พ.ศ.2505 ว่า *สุภาสิตพระร่วง*เป็นภาษิตไทยแท้ๆ สังเกตได้จากข้อความและถ้อยคำพื้นๆ ไม่มีภาษิตต่างประเทศปะปน และดูเหมือนจะยังไม่มียุทธิพลภาษิตแบบอินเดีย เช่น จากคัมภีร์โลกนิติและธรรมบท เป็นภาษิตไทยเก่าแก่ติดปากคนไทย ต่อมาได้กลายรูปไปตามลักษณะของกวีนิพนธ์แบบต่างๆ แทรกอยู่ในวรรณคดีไทย เมื่อพิจารณาตามรูปวลีที่คล้ายคลึงและใกล้เคียงกับในจารึกหลักที่ 1 แล้วอาจเป็นไปได้ว่า *สุภาสิตพระร่วง* เป็นพระบรมราโชวาทซึ่งพ่อขุนรามคำแหงทรงแสดงสั่งสอนคนไทย ตามหลักฐานข้อความในจารึกที่ว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงวางพระองค์เป็นครูบาอาจารย์สั่งสอนประชาชนให้ รัฐบาลรัฐธรรมนูญ ในวันที่มิใช่วันธรรมสวนะ พระองค์จะประทับบนพระแท่น “ให้ฝูงท่วยลูกเจ้าลูกขุนถือบ้านถือเมืองกัน” และคงจะพระราชทานพระบรมราโชวาทด้วย พระบรมราโชวาทนั้นน่าจะได้รับการแต่งเติมแต่น้อยเพื่อให้เข้ากับแบบกวีนิพนธ์ แล้วกลายมาเป็น*สุภาสิตพระร่วง* หรือ *บัญญัติพระร่วง* ถ้าเป็นดังนี้ *สุภาสิตพระร่วง* หรือ *บัญญัติพระร่วง* ก็น่าจะหายไปมาก เหลือมาแต่ส่วนน้อย เพราะรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงยาวนาน น่าจะมี*สุภาสิต*หรือ*บัญญัติ*มากกว่านี้

ส่วนฉันทิขัย กระแสสินธุ์ (2503) สันนิษฐานไว้ในหนังสือ *กวีโวหาร ไบรณคดี* ว่า *สุภาสิตพระร่วง* น่าจะแต่งสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย เนื่องจากเป็นรัชสมัยที่กรุงสุโขทัยสงบรุ่งเรือง พระมหาภักตร์ยี่ทรงพระปรีชาด้านศาสนา ดังจะเห็นได้จากที่ทรงพระราชนิพนธ์ *เตภูมิกถา* จึงเป็นไปได้ว่าจะทรงพระราชนิพนธ์ *สุภาสิตพระร่วง* ไว้ด้วย

2. *สุภาสิตพระร่วง* เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นใหม่แต่อ้างว่าเป็นถ้อยคำของพระร่วง เพื่อให้หน้าเชื่อถือ ดังที่ พระวรวงศ์วิสิฐ (2496) กล่าวว่า “นี้การวรรณคดีบางท่าน

รัตนโกสินทร์ทั้งนั้น มีการเก็บสุภาสิตเก่าที่คนชอบพูดกันมาเรียบเรียงเป็นตัวเรื่อง ต่างกันแต่ลำดับคำสุภาสิต และมักแก้คำเดิมเป็นคำอื่นที่คล้ายกันเพื่อสัมผัส ทำให้คำเดิมหายไป

พระมติดังกล่าวหากพิจารณาอย่างผิวเผินอาจทำให้เข้าใจว่า *สุภาสิตพระร่วง* แต่งสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจะพบว่าพระมติดของพระองค์มี 2 ประเด็น คือ ประเด็นตัวบท กับประเด็นความเป็นมา พระมติดที่ว่า *สุภาสิตพระร่วง* แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นทรงหมายถึงตัวบทที่ปรากฏ แต่ในเรื่องความเป็นมาไม่ถึงกับทรงปฏิเสธความเห็นที่ว่าอาจมีมาแต่ครั้งพระร่วง ดังที่ทรงกล่าวว่า “ถ้าหมายความ ‘สุภาสิตครั้งพระร่วง’ ก็พอจะเข้าเค้า” ดังนั้น หากจะกล่าวถึง *สุภาสิตพระร่วง* แล้วต้องทำความเข้าใจให้แน่ชัดว่าเป็นฉบับใด และกล่าวถึงในประเด็นใด เพื่อมิให้สับสน

ด้านตัวบท ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร กล่าวถึงสุภาสิตเรื่องนี้ไว้ในบทนำเสนอหนังสือเรื่อง *ประชุมสุภาสิตพระร่วง ว่า ร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับจารีกวดพระเชตุพนฯ* หรือ *บันทึกพระร่วง* มิได้เป็นพระราชนิพนธ์ของพ่อขุนรามคำแหงตามที่นักศึกษาวรรณคดีจำนวนไม่น้อยเข้าใจกันมา แต่เป็นผลงานสมัยรัตนโกสินทร์ โดยอ้างพระมติดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพตั้งกล่าวข้างต้น และเพิ่มเติมข้อสังเกตเรื่องฉันทลักษณ์ว่า มีนักวรรณคดีศึกษาส่วนใหญ่ตั้งข้อสังเกตว่าวรรณคดีสมัยสุโขทัยมาจนถึงสมัยอยุธยาที่แต่งเป็นร่ายมีจำนวนคำในวรรคไม่จำกัดเคร่งครัด แต่ *ร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับจารีกวดพระเชตุพนฯ* มีจำนวนคำวรรคละ 5-6 คำสัมผัสเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ ตามเกณฑ์สมัยรัตนโกสินทร์ จึงมีความเห็นว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงชำระ *ร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับจารีกวดพระเชตุพนฯ* เพราะใช้ระเบียบของร่ายอย่างเคร่งครัด ถ้าหากของเดิมมีจริงและเป็นร่ายก็คงไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยอย่างนี้ พระองค์คงจะทรงชำระเรื่องนี้จากต้นฉบับหลายๆ ฉบับซึ่งมีอยู่ก่อนแล้ว อย่างน้อยที่สุดก็น่าจะมีวรรณคดีเรื่องนี้ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังเราได้ทราบแล้วว่าในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมี *โคลงประดิษฐ์พระร่วง* ซึ่งอาจขยายมาจาก *สุภาสิตพระร่วงฉบับดั้งเดิม*

ส่วนด้านความเป็นมา วรรณคดีเรื่องนี้มิใช่พระราชนิพนธ์ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช คำว่า พระร่วง ใน *สุภาสิตพระร่วง* หรือ *ประดิษฐ์พระร่วง* นั้น แสดงว่าแต่งหลัง

รัชสมัยของพระองค์หลายร้อยปี ในสมัยที่พระร่วงเป็นเทพนิยาย เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปแล้ว เพราะสมัยก่อน ทั้งสุโขทัยและประเทศเพื่อนบ้านออกพระนามพระองค์ ว่า “รามราช” มิใช่ “พระร่วง” ดังมีหลักฐานในจารึกต่าง ๆ และ ใน *ลิลิตยวนพ่าย* ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร มีความเห็นว่า *สุภาสิตพระร่วง* แต่งหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหงหลายร้อยปี ด้วยทว่าน่าจะมีปรากฏสมัยอยุธยา อย่างน้อยที่สุดก็ในสมัยอยุธยาตอนปลาย

กล่าวได้ว่า เรื่องสมัยที่แต่ง *สุภาสิตพระร่วง* นักวรรณคดีที่สำคัญหลายคนมีความเห็นทำนองเดียวกันว่า วรรณคดีเรื่องนี้เป็นของเก่า อาจได้ถึงสมัยสุโขทัย และได้รับการรวบรวมต่อเติมเสริมแต่งสืบกันมาหลายยุคหลายสมัย ส่วนความเห็นที่ว่า *สุภาสิตพระร่วง* เป็นวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์นั้นเกิดจากการหลงประเด็นด้านตัวบทและความเป็นมา ทั้งยังเกิดความสับสนระหว่าง *สุภาสิตพระร่วง* กับ *ร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับจารึกวัดพระเชตุพนฯ*

ต้นฉบับ *สุภาสิตพระร่วง* เฉพาะที่มีการรวบรวมพิมพ์เผยแพร่ไว้มีหลายฉบับส่วนใหญ่แม้จะมีข้อผิดพลาดกันบ้างถ้อยคำ การลำดับ การเพิ่มลดประเด็นคำสอน แต่พิจารณาเห็นได้ว่ามีที่มาจากต้นฉบับสำนวนเดียวกัน และบางฉบับเป็นการเขียนขยายความด้วยรูปแบบคำประพันธ์ที่ต่างออกไป ฉบับที่กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการรวบรวมไว้ในหนังสือ *ประชุมสุภาสิตพระร่วง* ได้แก่ *ร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับจารึก* *ร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับวัดเกาะ* *ร่ายสุภาสิตตั้งฉบับวัดลาด* *จังหวัดเพชรบุรี* *โคลงประดิษฐ์พระร่วง* และ *สุภาสิตพระร่วงคำโคลงพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* (ไม่นับ *กาพย์สุภาสิตพระร่วง* ซึ่งมีเนื้อความต่างออกไป) ฉบับที่ศาสตราจารย์ ดร. นิยะดา เหล่าสุนทร ได้ศึกษาและคัดลอกจากสมุดไทยนำมาเผยแพร่เป็นตัวแทนของกลุ่มต้นฉบับตัวเขียนแต่ละสำนวนที่เก็บไว้ในหอสมุดแห่งชาติ ได้แก่ สำนวนจากสมุดไทยเลขที่ 73 เลขที่ 82 (ตรวจสอบแล้วตรงกับฉบับจารึก) และ *โคลงประดิษฐ์พระร่วง* นอกจากนี้ยังมี *ร่ายสุภาสิตพระร่วง* ฉบับที่สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์พบอีกสำนวนหนึ่ง(จะเรียกว่าฉบับสำนักวรรณกรรมฯ)

จากการศึกษาวิเคราะห์ต้นฉบับเหล่านี้พบว่าน่าจะมี *ร่ายสุภาสิตพระร่วง* ฉบับเก่าฉบับหนึ่งเป็นสำนวนหลัก และเมื่อมีการคัดลอก ด้วยบทได้พัฒนาเป็น 3 สาย ได้แก่

สายแรก สำนวนหลักน่าจะเป็น *ร่ายสุภาสิตพระร่วง* ฉบับวัดเกาะ (หรือฉบับวัดเกาะคัดลอกจากฉบับอยุธยา ที่กล่าวเช่นนี้เพราะเมื่อศึกษาเปรียบเทียบโดยละเอียดพบว่า ฉบับวัดเกาะตรงกับ *โคลงประดิษฐ์พระร่วง* ซึ่งแต่งสมัยอยุธยาตอนปลาย) โดยมีคำ ความ และลำดับความตรงกันทุกประการในลักษณะที่ว่า *โคลงประดิษฐ์พระร่วง* เป็นการแต่งขยายความ *ร่ายสุภาสิตพระร่วง* สำนวนในสายนี้นอกจาก *โคลงประดิษฐ์พระร่วง* แล้วยังได้แก่ *ร่ายสุภาสิตตั้งฉบับวัดลาด จังหวัดเพชรบุรี* โดยมีคำ และความตรงกัน บางวรรคมีข้อความซึ่งไม่มีในฉบับอื่นเหมือนกัน เช่น *รักตนสงวนตน* แต่ตอนท้าย *ร่ายสุภาสิตตั้ง* แทรกเนื้อหาคำสอนบางประการที่บ่งบอกเอกลักษณ์ท้องถิ่น เช่น *ขึ้นโตนดให้ดูโคล* เนื่องจากเพชรบุรีมีต้นตาลมาก น่าสังเกตว่าสำนวนสายนี้ ตัดบทขึ้นต้นล้วนกล่าวว่าเป็นคำสอนของ “พระผู้เฝ้าสรรเพชญ์” “พระผู้ฝ้ายสรรเพชญ์” “พระผู้หวังสรรเพชญ์” ไม่ได้กล่าวว่าเป็นคำสอนของพระร่วง (ยกเว้น *โคลงประดิษฐ์พระร่วง* เพิ่มระบุในตอนท้ายว่าเป็นคำสอนของพระร่วง)

สายที่สอง สำนวนหลักของสายนี้ได้แก่ *ร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับสำนักวรรณกรรม* ๗ เป็นฉบับเก่าซึ่งน่าจะพัฒนาจากฉบับวัดเกาะ เพราะมีความคล้ายคลึงกัน แต่มีเนื้อหาบางส่วนเพิ่มเติมเข้ามา พิจารณาแล้วเป็นสำนวนเดียวกับที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้ทรงพระราชนิพนธ์ *สุภาสิตพระร่วงคำโคลง* สำนวนนี้กล่าวว่าเป็นคำสอนของ “พระร่วงผู้ฝ้ายสรรเพชญ์”

สายที่สามได้แก่ ฉบับตัวเขียนเลขที่ 73 ที่เรียกว่า *บัณฑิตพระร่วง* น่าจะพัฒนาจากสำนวนหลักฉบับวัดเกาะ ขึ้นต้นว่าเป็นคำสอนของพระศรีสรรเพชญ์เหมือนกัน แม้ยังคงเค้าคำ คงความ และลำดับความตามกัน แต่ได้แทรกบางวรรคลงไปด้วย มีการปรับปรุงคำให้สื่อความหมาย เช่น ฉบับวัดเกาะว่า “ภายในจงคิดส้ารอก” ฉบับเลขที่ 73 ว่า “ภายในคิดล้าหลอก” ฉบับวัดเกาะว่า “ข้าศึกมาอย่าอนใจ” ฉบับเลขที่ 73 ปรับปรุงคำให้กระชับว่า “หน้าศึกอย่าอนใจ” ฉบับตัวเขียนเลขที่ 73 นี้ใกล้เคียงกับ “*ร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับจารึก*” จะเห็นได้ว่าข้อความวรรคใดที่ฉบับเลขที่ 73 ไม่มีตามฉบับวัดเกาะ ก็จะไม่มีในฉบับจารึกด้วย เช่น ฉบับวัดเกาะว่า “อย่าให้ไพร่ซังตน” ซึ่งตรงกับ *โคลงประดิษฐ์พระร่วง* ว่า “อย่าให้ไพร่พลแซรงซังตอบ” แต่คำสอนดังกล่าวไม่ปรากฏทั้งในฉบับเลขที่ 73 และฉบับจารึก ขณะเดียวกันข้อความในตอนท้ายที่ไม่มีในฉบับวัดเกาะก็มีแต่เฉพาะในฉบับเลขที่ 73 และ

ฉบับจารึกเท่านั้น เช่น “อย่ารักห่างกว่าชิต” “คิดข้างหน้าอย่าเบา” “เมื่อเข้าศึกระวังตน/กาย” “อย่ามั่งง่ายมิตี” อย่างไรก็ตามหลายวรรณคดีฉบับเลขที่ 73 มีตามฉบับวัดเกาะก็ไม่มีในฉบับจารึก เช่น “หวังเย็นอย่ายินสนุก” “น้ำป่วนมักเป็นตม” “ลมพัดไหวแพ้ไม้”

ร่ายสุภามิตพระร่วง น่าจะมีในสมัยอยุธยา อย่างน้อยที่สุดก็สมัยอยุธยาตอนปลาย เมื่อศึกษาเปรียบเทียบ ร่ายสุภามิตพระร่วง และ โคลงประดิษฐ์พระร่วง ซึ่งแต่งสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศก็พบว่ามีมีความความสัมพันธ์ใกล้เคียงกันอย่างยิ่ง ในแง่ที่ว่าวรรณคดีทั้งสองเป็นวรรณคดีคู่ขนาน มีเนื้อความอย่างเดียวกัน แต่ใช้คำประพันธ์ต่างกัน คือ ร่ายกับโคลง แต่งเลียนกันวรรณคดีต่อมาทไปตามลำดับเนื้อความข้อคำสอน ในลักษณะที่โคลงแต่งขยายความร้าย (ใช้ฉบับวัดเกาะในการเปรียบเทียบ เพราะตรงกันมากที่สุด และลำดับตรงกันอย่างต่อเนื่อง) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ร่ายสุภามิตพระร่วง	โคลงประดิษฐ์พระร่วง	
เมื่อน้อยให้เรียนวิชา	เมื่อเยาว์เสาวภาคสอง	แสวงคุณ
ให้หาสินเมื่อใหญ่	ครั้นวัยไพบูลย์ทุน	เทียบไว้
อย่าให้ลัทธิทรัพย์ท่าน	อย่าใฝ่ในทรัพย์สุน	ทรท่าน
อย่าคร้านแก่ความ	อย่าราษฎรภารกิจให้	ราษฎรร้อนระส่ำระสาย
ว่าไรตามระบอบ	ถ้อยถามความถี่ถ้วน	ระบอบระบิล
	ประกอบการถวิล	หวังไว้
เอาแต่ชอบเสียผิด	เสียผิดนิศผลพิน	ทุกเมื่อ
อย่าคบบิตรคบบาล	อย่าคบบประสบพาลให้	โทษร้ายรังแสง

ฯลฯ

สุภามิตเรื่องนี้น่าจะเป็นที่รู้จักกันดีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์จึงได้รับการอ้างถึงในวรรณคดีรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น รามเกียรติ์ ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ในแง่ภาษา หนังสือที่ใช้ถ้อยคำภาษาอ่านไม่ยากมีมาตั้งแต่อยุธยาตอนกลางแล้ว ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่องต่างๆ มีผลงานของพระศรีมโหสถ เป็นต้น ร่ายสุภามิตพระร่วงนี้คงจะได้รับการปรับปรุงตัวบทผ่านกระบวนการคัดลอกมาหลายยุคหลายสมัย ที่ล่าสุดคือ

สมัยรัตนโกสินทร์ แต่ยังคงรักษาลีลาภาษาเรียบง่ายอย่างภาษาไทยพื้นๆ ไว้เช่นเดิม ทำให้ดูไม่ต่างจากภาษารัตนโกสินทร์มากนัก ทั้งที่อาจมีอายุเกินกว่านั้น โดยจะเห็นได้จากบางคำที่ใช้ เช่น *ประหยัด* ใน “ที่ซุ้มเส่องงประหยัด” เป็นคำเขมร แปลว่า ระวาง คำนี้จะจะมีใช้ในสมัยที่ได้รับอิทธิพลเขมรซึ่งอาจเป็นสมัยอยุธยาตอนต้น และคำว่า *แพ้* ซึ่งแปลว่าชนะ ใน “ลมพัดไหวแพ้ไม้” “ลมพัดแรงแพ้ไม้” “ลมพัดหนักหักแพ้ไม้” นั้นเป็นความหมายโบราณ พบในจารึกหลักที่ 1 ที่ว่า “ตนกูฟงซ่างขุนสามชนตัวซื่อมาสเมืองแพ้” และยังพบใช้ในภาษาถิ่น เช่น ในบทพระยาว่า “แดดออกแพ้พญา” สิ่งนี้น่าจะเป็นร่องรอยบ่งบอกการสืบทอดผ่านกาลเวลาอันยาวนาน ภาษาเรียบง่ายเป็นเรื่องของลีลาการเขียน มิได้บ่งบอกยุคสมัยเพียงอย่างเดียว ดังจะเห็นได้ว่าแม่ในสมัยสุโขทัย ลีลาภาษาในจารึกหลักที่ 1 และจารึกวัดศรีชุมก็แตกต่างกัน

ส่วนประเด็นด้านฉันทลักษณ์ที่ว่า *สุภาสิตพระร่วง* มีจำนวนคำในวรรคลงตัว 5-6 คำ ตามกฎเกณฑ์สมัยรัตนโกสินทร์นั้นยังมีข้อแย้งอยู่ เนื่องจากพบว่าจำนวนคำในวรรคร่วงลงตัวมาแต่สมัยอยุธยาแล้ว ดังที่ปรากฏใน *ลิลิตพระลอ* (เช่น ร่ายบทชมโฉมพระลอบทโอาทพระนางบุญเหลือ) ใช้ร่ายวรรคละ 5-6 คำ ลักษณะนี้พบได้เกือบตลอดเรื่อง มีบางแห่งเท่านั้นที่มีคำเกิน ใน *อนิรุทธคำฉันท์* ใช้ร่ายโบราณที่มีวรรคละ 5-6 คำ เช่นกัน แต่ในเรื่องนี้มีการใช้ศัพท์สันสกฤต เขมร ซึ่งเป็นเรื่องของ รีดิต หรือ ลีลาภาษา อาจทำให้บางวรรคของร่ายมีพยางค์เกินเล็กน้อย ไม่เห็นลงตัวชัดเจนได้ตลอดเหมือนการใช้แต่คำไทยอย่าง *สุภาสิตพระร่วง* ร่ายที่มีจำนวนคำเกินวรรคละ 5-6 คำพบได้ใน *ลิลิตตะเลงพ่าย* ซึ่งเป็นวรรณคดีรัตนโกสินทร์ ดังนั้นจึงไม่อาจกล่าวได้ว่า ร่ายวรรคละ 5-6 คำลงตัวในสมัยรัตนโกสินทร์ และใช้เป็นประเด็นกำหนดยุคสมัยของวรรณคดี

กล่าวโดยสรุป ในด้านผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่ง *สุภาสิตพระร่วง* เป็นวรรณคดีที่มีมานาน อาจเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย ตัวบทได้รับการพัฒนามาหลายยุคหลายสมัย การอ้างว่าเป็นคำสอนของ พระร่วง น่าจะอ้างภายหลังเมื่อคำนี้หมายถึงกษัตริย์สุโขทัยในตำนาน แต่อย่างน้อยที่สุดสุภาสิตเรื่องนี้น่าจะเป็นที่รู้จักกันตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังที่มีต้นฉบับในสมัยอยุธยาตอนปลายในลักษณะคำประพันธ์คู่ขนานกับ *โคลงประดิษฐ์พระร่วง* แต่ *สุภาสิตพระ*

ร่วง ฉบับที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันคือฉบับที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงชำระ และจารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ สมัยต้นรัตนโกสินทร์

สุภาสิตพระร่วง แต่งด้วยร้อยโบราณ ยืนยันความเป็นมาที่เก่าแก่ แต่ละวรรคบรรจข้อคำสอนสั้นๆ กะทัดรัดแต่กินความมาก มักจบความในวรรค หรืออย่างมากไม่เกิน 2 วรรค ฉบับที่เป็นร้อยสุภาพน่าจะได้รับการปรับปรุงในคราวที่นำมาจารึกสมัยต้นรัตนโกสินทร์ โดยมีโคลงกระทู้เดี่ยว “บัณฑิตพระร่วง” ปิดท้าย 1 บท

เนื้อหาสุภาสิตพระร่วง กล่าวถึงพระร่วงผู้รู้แจ้งทรงบัญญัติคำสอนแก่ประชาชนให้นำไปประพฤติปฏิบัติเป็น ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต แบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ๆ ได้ดังนี้

1. การปฏิบัติตนต่อบุคคลระดับต่างๆ
 - 1.1 บุคคลที่อยู่ในฐานะต่ำกว่า ได้แก่ ข้าทาสบริวาร คนในปกครอง
 - 1.2 บุคคลที่อยู่ในฐานะเสมอกัน ได้แก่ ลูกเมีย ญาติ มิตร ศัตรู บุคคลทั่วไป
 - 1.3 บุคคลที่อยู่ในฐานะสูงกว่า ได้แก่ ผู้สูงอายุ ครู ขุนนาง พระมหากษัตริย์
2. การรักษาดำรงตน การระมัดระวังตัว มีความรอบคอบ ไม่ประมาท
3. การประกอบกิจการงาน
4. การรักษาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์
5. การฝึกนิสัย อบรมจิตใจตนเอง

เนื้อหาคำสอนมีที่มาจากหลายแหล่ง ส่วนหนึ่งอาจมาจากสุภาสิตไทยทั่วไปตั้งที่นักวรรคตดีบางท่านได้ลงความเห็นไว้แต่ส่วนหนึ่งก็มาจากคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น

สุภาสิตพระร่วง	พุทธภาสิต
รักตนกว่ารักทรัพย์/รักตนสงวนตน	ถ้ารู้ว่าตนเป็นที่รัก ก็ควรรักษาตนนั้นให้ดี (อตตทานญเจ ปิยํ ชฌญา รุกเขยฺย นํ สุรกุขิตํ)
อย่ากริ้วโกรธเนื่องนิจ	คนมักโกรธชย่อมอยู่เป็นทุกข์ (ทุกขํ สยติ โภทโน)
อย่ากอปรจิตริษยา	ความริษยาเป็นเหตุให้โลกฉิบหาย (อรติ โลกนาสิกา)

อย่าเบียดเสียดแก้มิตร	ไม่ควรอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่ (นาณญ์ นิสสาย ชีเวบาย)
สร้างกุศลอย่ารู้โรย	ความสั่งสมขึ้นซึ่งบุญ นำสุขมาให้ (สุโข ปุณฺณสุส อจฺจโย)
คนพาลอย่าพาลผิด อย่าผูกมิตรไมตรี	ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร (อเสวนา จ พาลานํ)
อย่าขอของรักมิตร	ไม่ควรขอสิ่งที่รู้ว่าเป็นที่รักของเขา (น ตํ ยาเจ ยสฺส ปิยํ ชิตฺตํเส)
ได้ส่วนอย่ามักมาก	ความสันโดษด้วยปัจจัยตามมีตามได้ นำสุขมาให้ (ตุมฺหิ สฺวา ยา อิตฺตฺเรน)

ข้อแตกต่างระหว่าง *สุภาสิตพระร่วง* กับคำสอนต่างๆ ในพุทธศาสนาอันก่อให้เกิดเอกลักษณ์ด้านคำสอนของวรรณคดีเรื่องนี้ คือ *สุภาสิตพระร่วง* ไม่ได้สอนบุคคลทั่วไปทุกระดับชาติชั้นวรรณะ หากสอนเฉพาะคนระดับกลางในสังคม และแบ่งคนตามฐานะสังคม นอกจากนี้ คำสอนใน *สุภาสิตพระร่วง* ยังมีใช้หลักธรรมที่กล่าวครอบคลุม หากแต่สอนเจาะจงกรณีนำไปปฏิบัติได้ทันที¹ และสอนการปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์ปัจจุบันเท่านั้น

แม้ *สุภาสิตพระร่วง* จะใช้ถ้อยคำไทยง่ายๆ แต่ก็ได้ให้ความหมายว่าข้อคิดคำสอนจะต้องเป็นของไทยเท่านั้น ดังจะเห็นได้ว่ามีคำสอนจากพุทธศาสนาปะปนอยู่ด้วย ยิ่งกว่านั้นหากเปรียบเทียบ *สุภาสิตพระร่วง* กับ *โคลงโลกนิติ* จะพบประเด็นน่าสนใจว่า คำสอนใน *สุภาสิตพระร่วง* ส่วนมากตรงกับ *โคลงโลกนิติ* ซึ่งเป็นวรรณคดีที่มีมานานตั้งแต่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาติศรทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า

¹ เข้าใจว่าผู้วิจัยเรื่อง *วิเคราะห์สุภาสิตพระร่วงแห่งวัฒนธรรม (2520)* หมายถึงกรณีเช่น คำสอนในพระพุทธศาสนาว่า ฟังประกอบธุระให้เหมาะแก่กาล (กาลานุปปว ฐุรํ นินฺยุตฺตํ) เป็นคำสอนกว้างๆ ขณะที่ *สุภาสิตพระร่วง* กล่าวเจาะจงว่า เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่ ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน การเรือนตนเร่งคิด หรือ คำสอนในพระพุทธศาสนาว่า ฟังป้องกันภัยที่ยังมาไม่ถึง (รุกเขยยา นาคตํ ภยํ) *สุภาสิตพระร่วง* กล่าวเจาะจงว่า ที่ชาวหนามอย่าเสียเกือก ทำรั้วเรียกไว้กันตน

ครรโลงโลกนิตินี้ นมมาน
มีแต่โบราณกาล เก่าพร้อม

ประชุมโคลงโลกนิตินี้ กล่าวไว้ในบทนำเสนอว่า ผู้แต่งคัมภีร์โลกนิตินี้เป็นผู้นับถือพุทธศาสนา มีความรอบรู้ในคัมภีร์ต่างๆ เช่นพระไตรปิฎก พระธรรมบท ชาดก ธรรมนิตินิโตปเทศ และจากนัยศตกะ สุภาสิตจากโลกนิติน่าจะแพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย และคงจะได้รับความนิยมมากตั้งแต่สมัยนั้น ด้วยมีสาระบางประการในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยตรงกับคำสอนที่ปรากฏในโลกนิตินี้ เช่น “บ่เข้าผู้ลักมักผู้ช้อน” ตรงกับสุภาสิตโลกนิตินี้ว่า “ฟังลงทนต์แก่ผู้ควรรับทนต์” “เห็นข้าวท่านบ่ใครพิน เห็นสินท่านบ่ใครเดือด” ตรงกับที่โคลงโลกนิตินี้ว่า “ทรัพย์สินท่านคืออัฐมา กระเบื้อง”

จากการศึกษาคถาคัมภีร์โลกนิตินี้ ซึ่งได้รวบรวมไว้ใน *ประชุมโคลงโลกนิตินี้* พบว่ามีคถาคำสอนเป็นอันมากตรงกับ *สุภาสิตพระร่วง* เช่น

สุภาสิตพระร่วง เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่

โลกนิตินี้ พาลานาม สัตยตวิทยา สมตฤตา ธนสงครุเห (บทที่ 114 ก)

โคลงโลกนิตินี้ สำนวนเก่าแปลความไว้ว่า

เมื่อน้อยเรียนร่ำรู้ วิทยา

เมื่อใหญ่หาสินมา สู้เหย้า

1. *สุภาสิตพระร่วง* เห็นงามตาอย่าปอง
2. *โลกนิตินี้* อปตเถยย๋ น ปตเถยย อจินเตยย น จินเตย
สภาวะเมว จินเตยย การ โมฆ อนิจเจ (บทที่ 427ก)
3. *โคลงโลกนิตินี้* สำนวนเก่าแปลความไว้ว่า

อย่าปองสิ่งแก้วไป ครอบ

เขาปตริกอย่าตรอง ตริบ้ำ

เร่งคิดคิดแต่ของ ครอบคิด นะพ้อ

การที่สูญเปล่าอ้า อย่าได้ครอบ

สุภาสิตพระร่วง โทษตนผิดรำพึง อย่าคะเนถึงโทษท่าน

โลกนิติ	ติลมตุตี ปเรสั ว นาพิเกรมมิ สโทส	อปปโทสณจ ปสสติ ชลชาโต น ปสสติ (บทที่172ข)
---------	-------------------------------------	--

โคลงโลกนิติ สำนวนเก่าแปลความไว้ว่า

โทษท่านผู้อื่นเพียง	เมื่อดงา
ป้องตจฉินินทา	จะใจ
โทษตนใหญ่หลวงสา	ห้ำหยัง นัคนา
ปูนตั้งผลพรวไรใส่	อาจไ้อับเสย

สุภาษิตพระร่วง เดินทางอย่าเดินเปลี่ยว

โลกนิติ	วินา สตุถ์ คจเฉยย	สุโร สงคามภูมิย
ปณทิตวทุทธู วาณิโซ		วิเทศคมโน ตถา (บทที่ 269ก)

โคลงโลกนิติแปลความว่า เดินหนเพื่อนบ่ตาม อย่าไต่ ทางแฮ

นอกจากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นแล้วจะเห็นได้ว่ามีคำสอนอีกหลายข้อที่ตรงกับคถาคัมภีร์โลกนิติ เช่น ที่มีภัยพึงหลีกเลี่ยง รู้ที่ชลาตที่หาญ เมื่อพาที่พึงตบ อย่าคบมิตรผู้พาล (เฉพาะฉบับจารึกว่า อย่าประกอบกิจเป็นพาล) อย่าอวดหาญแก่เพื่อน ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง สร้างกุศลอย่ารู้โรย เห็นงามตาอย่าปอง จงนบนอบผู้ใหญ่ สุวานขออย่าขบตบ อย่าปองเรียนอาถรรพณ์ ลูกเมียอย่าวางใจ ของแพงอย่ามักกิน คนโหดให้เอ็นดู ยอครุยอต่อหน้า ยอเข้าเมื่อแล้วกิจ ยอมิตรเมื่อลับหลัง นอบตนต่อผู้เฒ่า อย่ากริ้วโกรธเนื่องนิตย คนฆ่าอย่าร่วมรัก อย่าใช้คนบงบด ภักดีจงอย่าเกียจ เจ้าเคียดอย่าเคียดตบ คนทรยศอย่าเชื่อ อย่าตี้นยกยอดตน คนจนอย่าดูถูก ตระกูลตนจงค้ำับ เผ่ากษัตริย์เพลิงงู อย่าดูถูกว่าน้อย เป็นคนเรียนความรู้ ใจอย่าเบาจนหนัก อย่ารักถ้ากว่าเรือน

เมื่อพิจารณาเนื้อหาคำสอนโดยพ่งเล็งที่คถาซึ่งตรงกับสุภาษิตโลกนิติอยู่เป็นอันมากนั้น ทำให้เชื่อได้ว่า *สุภาษิตพระร่วง* กับ *สุภาษิตโลกนิติ* อาจมีความสัมพันธ์กันมาก่อนสมัยอยุธยา และถ้าสุภาษิตโลกนิติเป็นที่รู้จักในสมัยสุโขทัย ก็น่าจะเป็นได้ว่า *สุภาษิตพระร่วง* เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย เพื่อใช้อบรมสั่งสอนบุคคลให้มีจริยธรรมอันดี โดยนำเนื้อหา

คำสอนมาจากคัมภีร์โลกนิติ ปัญจตันตระ หิโตปเทศ² ตลอดจนคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ในชั้นแรกอาจมีการแปลคัมภีร์โลกนิติเป็นถ้อยคำภาษาไทยอย่างง่าย ๆ สำหรับสอนให้คนทั่วไปเข้าใจ คำสอนดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดจดจำสืบต่อกันมา ภายหลังจากการรวบรวม จัดถ้อยคำให้สั้นกระชับในแบบสุภาสิต และร้อยกรองเพื่อให้คล้องจองจดจำง่าย โดยใช้ร้อยซึ่งเป็นคำประพันธ์เรียบง่าย เพราะธรรมดา “คำสุภาสิตทั้งนั้นย่อมเป็นคำสั้น ๆ จำได้ง่าย ทั้งไพเราะและมีความกว้าง ผู้ผู้ขึ้นเลือกความกล่าวให้เป็นที่จับใจ” เมื่อมีการรวบรวมขึ้นแล้ว ตัวบท *สุภาสิตพระร่วง* ก็ได้รับการพัฒนาต่อมาหลายยุคหลายสมัย จนกระทั่งถึงรัตนโกสินทร์

สุภาสิตพระร่วง มีคุณค่าด้านเนื้อหาที่ให้แนวคิดแก่บุคคลทั่วไปเกี่ยวกับการปฏิบัติตนให้เหมาะสม เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตให้ราบรื่น มีความสุขความเจริญในสังคม ปลอดภัยปลอดภยันตราย เป็นคำสอนที่ประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรมในบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย ในกรอบคิดของพุทธศาสนา

วรรณคดีเรื่องนี้มีหลายสำนวน และสำนวนที่ประณีตงดงามที่สุดอาจเป็นสำนวนฉบับจารึก แต่เมื่อพิจารณาลักษณะร่วมของสำนวนต่างๆ ก็พบว่า วรรณคดีเรื่องนี้มีสุนทรียภาพด้านเสียง จังหวะ และความหมาย อันเกิดจากการร้อยกรองให้มีเสียงคล้องจอง ไพเราะ และจดจำง่าย โดยใช้คำประพันธ์ประเภทร้อยซึ่งมีฉันทลักษณ์ไม่ซับซ้อน ใช้ถ้อยคำไทยเรียบง่าย เกลี้ยงเกลา สละสลวย กระชับคำ กระชับความ เช่น น้ำเชียวอย่าขวางเรือ ที่ขวางหนามอย่าเสียเกือก บางแห่งใช้ความเปรียบให้เข้าใจชัด เช่น หวานพีชจักเอาผล เลี้ยงคนจักกินแรง อย่ายลเยี่ยงถั่วแตกมิติด จงยลเยี่ยงสัมฤทธิ์แตกมีเสีย หลายแห่งใช้โครงสร้างประโยคขู่นาน มีการซ้ำคำ และมีจังหวะสมดุล เช่น ที่บึงจะมีไฟ ที่ไปจงมีเพื่อน พายในอย่านำออก พายนอกอย่านำเข้า อาษาเจ้าจันตนตาย อาษานายจงภอแรง อย่าขุดคนด้วยปาก อย่าถากคนด้วยตา อย่าพาดด้วยหู อย่ารักหากว่าผม อย่ารักลมกว่า

² เช่น ข้อคำสอนใน*สุภาสิตพระร่วง*ว่า “อย่ายลเยี่ยงถั่วแตกมิติด จงยลเยี่ยงสาริดแตกมีเสีย” ตรงกับใน *หิโตปเทศ* ว่า “คนชั่วเหมือนกับหม้อดิน แตกสลายง่าย ทั้งแตกแล้วจะซ่อมให้ดีเหมือนเก๋ายาก, คนดีเปรียบเหมือนหม้อทอง ยากที่จะแตก ทั้งแตกก็อาจจะประสานให้คืนได้ง่าย.” เสฐียรโกเศศ, *หิโตปเทศ*, พระนคร: บรรณาคาร, 2507. หน้า52.

น้ำ อयरักต่ำกว่าเรือฉัน ผีจะจับจับจงมั้น ผีจะคั่นคั่นจงตาย ผีจะหมายหมายจงแท้ ผีจะแก้
แก้จงกระจ่าง ฯลฯ

สุภาภิตพระร่วง ได้รับการนำไปอ้างถึงในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง
โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น

ชาวเมืองม้นกล่าวโทษพลอยโกรธตอบ เสียกำแล้วจะซ้ำเสีย
กอบกระมังนะพระทูลเกล้า...

(ร่ายยาวมหาเวสสันดร ทานกัณฑ์)

...จะมารักเหากว่าผม จะมารักลมกว่าน้ำ จะมารักต่ำกว่าเรือ
จะมารักเดือนยิ่งกว่าตะวัน แม่จะมารักออเพ่านั้นยิ่งกว่าตัวเล่า...

(ร่ายยาวมหาเวสสันดร กัณฑ์ชูชก)

...เสมือนหนึ่งพรานเบ็ดมาตีปลาที่หน้าไซ บรรดาปลาจะเข้าไป
ให้แตกฉาน ...

(ร่ายยาวมหาเวสสันดร กัณฑ์กุมาร)

อาสาเจ้าจนตัวตาย

จึงนับว่าเป็นชายชาวยุสนาม

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์ รัชกาลที่ 1)

ถ้าผู้มีเมตตามาปกป้อง

วันทองหรือใครจะทำได้

เจ้าลอยซ่อนเอาปลาที่หน้าไซ

เพราะใจของเจ้าไม่เมตตา

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง)

แล้วให้รู้สุภาภิตบัณฑิตพระร่วง ตามกระทรวงผิดชอบคิดสอบสวน

ราชาศัพท์รับสั่งให้บังควร

รู้จงถ้วนถี่ไว้จึงได้การ

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ตอนกำเนิดพลายงาม)

อย่างไรก็ดี ถ้อยคำที่สั้นกระชับ จดจำง่ายซึ่งเป็นข้อดีของ สุภาภิตพระร่วง ก็ทำให้
คำสอนหลายข้อไม่อาจเข้าใจได้โดยง่าย ซ้ำบางครั้งการคัดลอกที่ผิดพลาดก็ทำให้ไม่สื่อ
ความหมาย แต่เพราะความตระหนักเห็นคุณค่าความสำคัญของวรรณคดีเรื่องนี้ ในหลาย
ยุคหลายสมัยจึงพบการพยายามอธิบายด้วยวิธีต่าง ๆ เป็นต้นว่า แต่งโคลงขยาย หรือ
อธิบายคำสอนแต่ละข้อซึ่งอาจต่างกันไป ลักษณะการใช้ถ้อยคำสั้นกระชับทำให้ตัวบท

สุภาษิตพระร่วง เปิดกว้างแก่การตีความ (แต่หลายข้อคำสอนมีที่มา ถ้าค้นคว้าสืบสาวก็จะทราบความหมายที่ถูกต้อง) คุณสมบัติข้อนี้เป็นปัจจัยให้เกิดการคิดพินิจนึกถ้อยคำสอนลึกซึ้งยิ่งขึ้น และเกิดความงอกงามทางปัญญามากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2513). **สุภาษิตพระร่วง สุภาษิตพระร่วงคำโคลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองเสวกโท ขุนหนองจิกพศกอำรุง ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 2 พฤศจิกายน 2513.

นิยะดา เหล่าสุนทร. (2535). **พินิจวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.

บุญเกิด พิมพ์รเมธากุล. (ผู้รวบรวม). (2554). **พะหยาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง**. ขอนแก่น: ขอนแก่นคลั่งนา.

ประชุมสุภาษิตพระร่วง. (2542). กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ.

ประชุมโคลงโลกนิติ. (2543). กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2505). **พระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย**.

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายมหนูเสรี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 14 ตุลาคม 2505. หน้า 28.

พระวรวงศ์วิสิฐ. (2534). **วรรณคดีไทย**. โครงการหนังสือหายาก ศูนย์ภาษาและวรรณคดี คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พุทธศาสนสุภาษิตฉบับรวมเล่ม. (2546). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

รัตนา สถิตานนท์. (2520). **วิเคราะห์สุภาษิตพระร่วงแห่งวัฒนธรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์บทละครในรัชกาลที่ 1 เล่มที่ 3. (2507). กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์คุรุสภา.

ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก. (2524). (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ใน พุทธศาสนสุภาษิต
ฉบับรวบรวม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2546.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2546). ใน พุทธศาสนสุภาษิต
ฉบับรวบรวม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

สาส์นสมเด็จพระเจ้า 18 . (2505). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

เสฐียรโกเศศ. (2507). **หิโตปเทศ.** พระนคร: บรรณาคาร

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. (2513). (พิมพ์ครั้งที่ 14). พระนคร:
แพร่พิทยา.